

росту загроз з боку міжнародного тероризму, ескалації діяльності екстремістських і сепаратистських рухів і організацій як усередині країни, так і за її межами;

- актуальним науковим і практичним завданням у сфері забезпечення інформаційної безпеки України є досягнення єдиного підходу до визначення оптимальних моделей і шляхів забезпечення інформаційної безпеки держави на основі розробки та прийняття стратегічної концепції (доктрини) інформаційної безпеки як важливої складової національної безпеки держави, що дозволить створити умови для проведення виваженої державної політики у цій сфері.

Література

1. Закон України „Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003. - № 39.- С. 351.
2. Кормич Б.А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2004. – 384 с.
3. Прохожев А.А. Загальна теорія національної безпеки: Підручник. – М.: РАГС, 2002. – 320 с.
4. Юдін О.К., Богуш В.М. Інформаційна безпека держави: Навчальний посібник. – Харків: Консул, 2005. – 576 с.
5. Спиноза Б. Избр. Соч. у 2-х томах. – М., 1965. – Т.2.
6. Руссо Ж.-Ж. Про суспільний договір // Трактати. – М., 1969.
7. Закон України „Про концепцію національної програми інформатизації” від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998. - № 27–28. - С.182.
8. Закон України „Про національну програму інформатизації” від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 27–28. – С.181.
9. Указ Президента України „Про Стратегію національної безпеки України” від 12 лютого 2007 року № 105/200.
10. Постанова Верховної Ради України „Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні” від 1 грудня 2005 року // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2006, № 15.

Остапець Ю.О

*кандидат філософських наук, доцент,
декан факультету соціально-гуманітарних наук
Ужгородського Національного університету*

Скиба І.І.

*кандидат філософських наук, завідувач кафедри
філософських і соціальних наук
Ужгородського Національного університету*

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК УГОРЦІВ ЗАКАРПАТТЯ (1991-2008 рр.)

Україна, на території якої проживає чисельна угорська національна меншина, насамперед на Закарпатті, була визначена Угорщиною як держава, в якій є найсприятливіші умови для духовного об'єднання угорців. Обумовлено це тим, що Закарпаття впродовж багатьох століть входило до складу Угорської держави, що не могло не відобразитися на подальшій долі двох країн. У силу багатьох історичних чинників та з огляду географічного розташування, Закарпатська область й надалі продовжує відігравати важливу роль у

взаєминах України та Угорщини. Угорське ж населення області виступає вагомим показником стану і змін двосторонніх відносин.

Угорці є найчисельнішою національною меншиною на Закарпатті. Згідно з даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., на території області проживає 151,5 тис. угорців (12,1 % населення) з 156,6 тис. у межах всієї України (0,3 % всього населення України) [21, 2, 6]. Найбільша кількість угорців проживає у Берегівському (76,14 % населення всього району), Ужгородському (33,36 %), Виноградівському (26,17 %) та Мукачівському районах [17]. Характерним для угорців України є те, що вони слабо інтегруються у загальноукраїнський контекст, добре зберігають свої традиції, культуру, мову, підтримують тісні стосунки з Угорською Республікою. Підтвердженням цього є вислів голови Товариства угорської культури Закарпаття (ТУКЗ) М.Ковача, що "... у нас, тутешніх угорців, є подвійна місія: нам потрібно знайти собі місце, як громадянам України, а з культурницької точки зору – прив'язуватися до історичної батьківщини" [43, 1-2]. За роки незалежності угорці розбудували національну систему освіти та виховання, створили чимало національно-культурних товариств, володіють угорськомовними засобами масової інформації в краї.

Захищати права угорців в Україні покликані законодавчі акти Української РСР кінця 80-х рр. та незалежної України початку 90-х рр. ХХ ст. Вони вважаються такими, що найбільш повно віддзеркалюють права національних меншин. Зокрема, це – Закон Української РСР "Про мови в Українській РСР" (1989 р.) [11], Декларація про державний суверенітет України (1990 р.) [4], Декларація прав національностей України (1991 р.) [5], Закон України "Про національні меншини в Україні" (1992 р.) [9], українсько-угорська Декларація про принципи співробітництва по забезпеченню прав національних меншин (1991 р.). Питанням захисту прав національних меншин приділену значну увагу і в Договорі про основи добросусідства та співробітництва між Україною й Угорською Республікою від 6 грудня 1991 р. [6; 7]. Зокрема, в Декларації про принципи співробітництва по забезпеченню прав національних меншин обидві країни визнали, що вони поважають основні права і свободи національних меншин. Важливим пунктом документу є зобов'язання України і Угорщини створити для національних меншин такий статус, який забезпечував би їм ефективну участь у державних справах. Згідно з цим принципом меншинам можуть надаватися права різного рівня культурної автономії, а також права на адміністративно-територіальну автономію [6, 26]. На основі Декларації була створена змішана комісія з представників державних установ і національних меншин двох країн. Повноваження і склад змішаної комісії було визначено у відповідному міжурядовому Протоколі(ст. 16), що додавався до Декларації [23, 28]. Аналіз протоколів засідань комісії свідчить, що угорська її частина більш активно висуває для обговорення проблеми угорської національної меншини в Україні, аніж українська. Загалом, форма українсько-угорського співробітництва в галузі забезпечення прав національних меншини була взята як приклад і наслідується багатьма урядами країн Центральної та Східної Європи. Починаючи з 1996 р. Угорська Республіка активно стала підтримувати ініціативу угорських національно-культурних товариств Закарпаття, зокрема ТУКЗ, спорудити пам'ятний знак на Верецькому перевалі на честь 1100-річчя приходу угорців у басейни рік Дунаю і Тиси [27; 14, 14]. У 2000 р. поширення набула ідея створення у складі Закарпаття адміністративно-територіальної одиниці – Притисянського району, з метою більш повної реалізації прав та збереження традиційного національного середовища громадян України угорської національності [47, 20235]. Однак, у квітні 2002 р. на попередньому обговоренні й узгодженні протоколу ХІІ засідання українсько-угорської змішаної комісії з питань забезпечення прав національних меншин, з тексту нового протоколу було вилучено питання щодо встановлення пам'ятного знаку на Верецькому перевалі на створення Притисянського району [29, 2]. Але, якщо проблема Притисянського району згідно даного рішення більше не порушується, то питання про добудову монументу на Верецькому перевалі знову стало актуальним.

Встановлення пам'ятного знаку на Верещькому перевалі викликало суперечку, навіть, між двома найвпливовішими угорськими товариствами в Україні. Так, ТУКЗ наполягало на добудові розпочатого у 1996 р. монумента, а Демократична спілка угорців України (ДСУУ) відстоювала будівництво нового [52]. Відкриття пам'ятного знаку на честь 1100-річчя здобуття угорцями батьківщини було заплановано на 14 березня 2008 р. Передбачалося, що на урочистій події відкриття будуть присутні Президент України В.Ющенко та Президент Угорської Республіки Л.Шойом. Однак ні відкриття, ні зустрічі двох Президентів у згаданий час на Верещькому перевалі не відбулося із-за протесту української громадськості Закарпатської та Львівської областей, а також демонстрації, що відбулася під стінами Закарпатської облдержадміністрації [35; 51]. Протестуючі виступили проти встановлення пам'ятних знаків, що символізують Угорську державу на Закарпатті. Невдоволення викликав і той факт, що на Верещькому перевалі у 1939 р. відбулася страта карпатських січовиків [14, 14]. Зауважимо, що в угорськомовних засобах масової інформації Закарпаття, а особливо в пресі Угорщини, дана подія була відзначена, як антиугорські виступи націоналістично налаштованих українських політичних та громадсько-культурних об'єднань [31; 34; 38; 40].

У результаті тривалих двосторонніх перемовин, пам'ятний знак на Верещькому перевалі було встановлено 21 липня 2008 р. [39].

Дискусійним залишається питання угорськомовної освіти на Закарпатті. На думку представників угорської інтелігенції краю, зовнішнє незалежне оцінювання не сприяє розвитку рідномовної системи освіти, крім того, позбавляє права випускників загальноосвітніх шкіл з угорською мовою навчання вступати до вищих навчальних закладів (це зумовлено недостатнім рівнем володіння українською мовою випускниками шкіл - угорцями - І.С.). Така ситуація, насамперед, пов'язана з тим, що угорці слабо інтегруються в загальноукраїнське суспільство. Щоправда, угорська національна меншина в Закарпатській області має можливість навчатися рідною мовою не тільки у середніх та середніх спеціальних навчальних закладах, але і у вищих зокрема в Ужгородському національному університеті (УжНУ). Із метою сприяння розвитку міждержавних зв'язків в освітній сфері, здобуття вищої освіти угорською мовою представниками угорської національної меншини Закарпаття та забезпечення конституційних прав на здобуття освіти рідною мовою і формування нових засад для проведення процесу інтеграції України до Європейського Союзу, Україна й Угорщина домовилися створити на історичному факультеті Ужгородського національного університету кафедру історії Угорщини та євроінтеграції, яка розпочала свою роботу з 1 травня 2005 р. Договір було підписано у квітні 2005 р. на виконання Закону України "Про національні меншини в Україні" та протоколу XII засідання змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин від 25-26 вересня 2003 р. [19, 1].

Важливим стало рішення Вченої ради Ужгородського національного університету від 26 червня 2008 р. про створення нового гуманітарно-природничого факультету з угорською мовою навчання. Факультет розпочав функціонувати з 1 вересня 2008 р. на базі кафедри угорської мови та літератури УжНУ, а також кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції УжНУ [36-37; 48]. Крім того, гуманітарно-природничий факультет буде готувати спеціалістів з фізики та математики для угорськомовних шкіл. Юридичним підґрунтям для такого заходу стало рішення XIII засідання змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин (17 липня 2007 р.) [22, 5].

З листопада 1989 р. при УжНУ офіційно діє Центр гунгарології під керівництвом професора П.Лизанця [41, 41].

Спеціалістів для шкіл із угорською мовою навчання готує також Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, який у червні 2001 р. був акредитований Українською Державною атестаційною комісією [13, 2-3; 30, 58].

Важливу роль у формуванні суспільної думки та збереженні національної самоідентичності відіграють засоби масової інформації. Населення Закарпатської області, особливо низинних районів, має можливість дивитися угорські телеканали та слухати радіо.

Із 1997 р. на територію області з Угорщини розпочалася трансляція таких телепрограм як: RTL Club, TV-2 та Zemplén TV. Загалом же, значна частина Закарпаття (у місцях компактного проживання угорців) знаходиться у зоні прийому 5 угорських телепрограм: 3 – наземні (MTV 1, RTL Club, TV-2), 2 – сателітних (MTV 2, Duna) [33, 122-123; 42, 251]. У 1992 р. було започатковано становлення угорського театрального мистецтва в краї [1, 16; 2, 2]. Ідею створення театру підтримав фонд ім. Д.Йєша (м. Будапешт), і тому починаючи з 1992 р. у м. Берегове Закарпатської області проводилася реконструкція будівлі угорського драматичного театру [26, 3], який за художнім рівнем театральних вистав є одним із провідних мистецьких колективів України.

Крім того, всім національним меншинам в Україні, і на Закарпатті зокрема, створені відповідні умови для сповідання своєї релігії. Угорці Закарпаття належать до 12 релігійних напрямків за віросповідальною ознакою. Об'єктивною реальністю в області є існування етноконфесійних спільнот, тобто релігійних громад, створених національними меншинами. Прикладом може послужити Закарпатська реформатська церква, основна увага якої спрямована на зміцнення духовності та культури угорських реформатів. Крім реформатської, угорці краю об'єднані майже у 50 римо-католицьких, а також понад 30 греко-католицьких громадах [8, 218; 18, 4]. Частина угорського населення відносить себе до православної церкви, а також до протестантських та неорелігійних віровчень.

З 2002 р. на території України діє Закон Угорської Республіки № LXII про угорців, які проживають у сусідніх країнах [10, 1]. Державні Збори, приймаючи згаданий закон, керувалися метою сприяння збереженню мовної та культурної самобутності етнічних угорців сусідніх країн на території держави їх проживання [12, 6, 7, 11, 22]. Як наголосив тодішній політичний Держсекретар Угорщини Ж.Немет: “Дуже важливо, що Україна не вважає дискримінацією підготовку такого закону” [3, 132]. Оскільки Угорська Республіка розпочала впровадження Закону в односторонньому порядку без погодження із сусідніми країнами та міжнародними організаціями, то більшість з країн-сусідів висловили свої серйозні застереження щодо нього, тому новий уряд Угорщини протягом осені 2002 р. проводив активну політику з метою модифікації та узгодження доопрацьованого Закону Угорської Республіки з міжнародними організаціями та усіма сусідніми країнами [15, 15].

Треба відзначити, що у Закарпатській області функціонує чимало угорських національно-культурних товариств, серед яких найчисельнішими і найвпливовішими є Товариство угорської культури Закарпаття, Товариство угорської інтелігенції Закарпаття (ТУІЗ), Форум угорських організацій Закарпаття (ФУОЗ). Крім того, діють такі товариства, як Закарпатське угорськомовне товариство студентів та молодих дослідників, Спілка угорських журналістів Закарпаття, Закарпатська угорська асоціація скаутів, Спілка угорських бібліотекарів Закарпаття, Закарпатське угорське товариство працівників охорони здоров'я, Спілка угорських підприємців Закарпаття тощо [32, 152-159]. Національно-культурні товариства – це громадські організації, які мають право висувати своїх кандидатів у депутати на виборах органів державної влади, вільно встановлювати і підтримувати зв'язки з громадськими об'єднаннями за межами України та одержувати від них допомогу для задоволення мовних, культурних, духовних потреб, брати участь у діяльності міжнародних неурядових організацій.

Якщо розглядати суспільно-політичний розвиток угорської національної меншини на Закарпатті, то слід відзначити, що він активізувався відразу після проголошення незалежності України. Зокрема цьому сприяла і нормативно-правова база про національні меншини в Україні, яка створила юридичні підстави для Берегівської районної ради народних депутатів Закарпатської області у вересні 1991 р. прийняти рішення “Про проведення референдуму по утворенню угорського автономного округу в адміністративних межах Берегівського району”. На місцевому референдумі, який відбувся одночасно із Всеукраїнським референдумом про державну незалежність України та виборами Президента України 1 грудня 1991 р., позитивну відповідь на запитання: “Чи бажаєте Ви утворення в Берегівському районі угорського автономного округу?” дали 81,4% дорослого населення

району [28, 74]. Із метою практичної реалізації результатів референдуму, керівництво району та залучені фахівці розробили проект Закону України “Про Угорський автономний територіальний округ” (УАТО) [20]. Цей проект визначав УАТО, як адміністративно-територіальне утворення у складі Закарпатської області України з особливим правовим статусом, що ґрунтується на національно-територіальному та культурному самоврядуванні, господарсько-економічній самостійності тощо. Але документ не було внесено на розгляд Верховної Ради України ні Закарпатською обласною радою, ні народними депутатами від Берегівського виборчого округу [25].

Важливим при дослідженні даної проблеми є аналіз участі угорців у виборах до Верховної Ради України та місцевих органів влади, оскільки компактність проживання угорців робить їх вагомим політичною силою на виборах. У 1994 р. угорці від Берегівського виборчого округу обрали народним депутатом України відомого політичного діяча М.Товта. На парламентських виборах 1998 р. Центральною Виборчою Комісією (ЦВК) був утворений 72 виборчий округ з центром у м. Берегове, більшість виборців у якому є угорці. У виборчі бюлетені на вибори до Верховної Ради України ЦВК були внесені прізвища 16 кандидатів. Головними претендентами на отримання депутатського мандату стали М.Ковач, голова ТУКЗ, та М.Товт, народний депутат попереднього скликання від Берегівського виборчого округу. За результатами голосування перемогу отримав М.Ковач, набравши 35170 голосів виборців (29,27 %).

На відміну від 1998 р., у 2002 р. виборча кампанія в мажоритарних округах проводилась впливовими кандидатами на серйозному рівні. Головними претендентами на депутатський мандат у цьому окрузі були М.Ковач, народний депутат України, голова ТУКЗ, та І.Гайдош, голова Берегівської районної адміністрації, член СДПУ(о). Результати волевиявлення громадян у цьому виборчому окрузі були оприлюднені останніми в Закарпатській області. Перемогу за результатами голосування отримав І.Гайдош. Чотирьохвідсотковий бар’єр голосів виборців у даному окрузі подолали наступні партії та виборчі блоки: ВБ В.Ющенко “Наша Україна” – 23,06 %, СДПУ(о) – 16,31 %, ВБ “За єдину Україну” – 11,39 %, КПУ – 5,19 %, ВБ ПП “Виборчий блок Ю.Тимошенко” – 3,36 %.

Таким чином, на конкретних прикладах спостерігаємо, що угорська національна меншина в Україні, зокрема на Закарпатті, має всі можливості для забезпечення своїх суспільно-політичних та духовно-культурних потреб. Впродовж 90-х рр. ХХ ст. постійно збільшувалася кількість угорськомовних дошкільних та загальноосвітніх закладів, угорці мають змогу навчатися рідною мовою у найстарішому в області університеті. На належному рівні представлені на Закарпатті угорські національно-культурні товариства, угорськомовні засоби масової інформації. Добре забезпечуються релігійні потреби угорців краю. З проаналізованого матеріалу випливає, що угорська громада Закарпаття бере активну участь у політичному житті України, і області зокрема. Варто зауважити, що керівництво Угорської Республіки завжди підтримувало своїх закордонних співвітчизників, насамперед, матеріально, що є немаловажним чинником для будь-якої національної меншини, яка прагне повноцінно розвивати свою культуру. Адже серед “трьох пріоритетів” зовнішньої політики Угорщини, по яких у суспільстві існує консенсус – інтеграція до європейських стандартів, добросусідські стосунки та угорська меншина – останній є домінуючим.

Література

1. Відомчий архів Закарпатської ОДА. – Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 14. Діловодство. – Спр. Рішення Голови обласної Ради народних від 8.01.92. № 2 “Про відкриття угорського національного театру в м.Берегове”. – На 168 арк.
2. Відомчий архів Закарпатської ОДА. – Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 23. Канцелярія. – Спр. № 30. Т. IV. Листування з постановчих питань на виконання Указів Президента та доручень Кабінету Міністрів України. 05 травня – 22 травня 2000 р. На 185 аркушах.

3. Відомчий архів Закарпатської ОДА. – Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 23. Канцелярія. – Спр. № 77. Т. X. Довідки, інформації, звіти про роботу міськвиконкомів, райдержадміністрацій, обласних установ та організацій. 03 серпня – 29 грудня 2000 р. На 166 аркушах.
4. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 31. – С.429 – 430.
5. Декларація прав національностей України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38. – С.9 – 10.
6. Декларація про принципи співробітництва між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – Т.1. – К., 2001. – С. 269–274.
7. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою // Політика і час. – 1992. – № 4. – С. 24–27.
8. Йовжій С. Релігійна ситуація в Закарпатському поліетнічному середовищі // Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення / Під загальною редакцією П.В.Токаря. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001. – С. 217-220.
9. Закон України “Про національні меншини в Україні” // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – С.529 –531.
10. Закон про угорців, які проживають у сусідніх країнах: інтереси та цілі // Факти про Угорщину. – 2002. – №1. С. 1–12.
11. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки “Про мови в Українській РСР” (1989) // Відомості Верховної Ради України. – 1989. – № 45.
12. Закон Угорської Республіки № LXII 2001 року про угорців, які проживають у сусідніх країнах // Угорщина на шляху до Шенгену: Виклики Україні (Матеріали міжнародного “круглого столу” експертів (м. Ужгород, 1-3 листопада 2001 р.)). – Ужгород: Видавництво В.Падяка, 2001. – С. 165–189.
13. Інформація до засідання робочої комісії з підготовки до акредитації Закарпатського педагогічного інституту м.Берегово (з угорською мовою навчання). – Берегово, 1995. – 14 с.
14. Кобаль Й. Монумент на Верезькому перевалі: сторінки історії // Срібна земля-Фест. – 2008. – 5 березня. – С. 14.
15. На виконання доручення Кабінету Міністрів України від 5 лютого 1999 р. № 2377/34 щодо реалізації Протоколу VIII засідання змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин та на запит Держкомнацміграції № 14-154/11 від 04.08.99 р. // Поточний архів управління у справах національностей та міграції Закарпатської обласної державної адміністрації. - 1999 р. На 6 аркушах.
16. Неопубліковані статистичні дані Закарпатського обласного управління статистики. – Дело № 4. Распределение населения по национальности и родному языку по данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. по Закарпатской области и по районам. На 298 листах.
17. Неопубліковані статистичні дані Закарпатського обласного управління статистики. – Спр. Розподіл населення за національністю та рідною мовою за даними перепису 2001 року. Закарпатська область. Все населення. Постійне населення. Абсолютні дані.
18. Постанова Верховної Ради Української РСР про порядок введення в дію закону Української РСР “Про свободу совісті та релігійні організації” // Новини Закарпаття. – 1991. – 1 червня. – С. 4.
19. Поточний архів Ужгородського національного університету. – 2005. – На 2 аркушах.
20. Проект Закону України “Про спеціальну самоврядну адміністративну територію Закарпаття” // Новини Закарпаття. – 1992. – 1 лютого. – С. 4.
21. Протокол V засідання змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин // Поточний архів управління у справах національностей та міграції Закарпатської обласної державної адміністрації. – 1995 р. На 7 аркушах.

22. Протокол XIII засідання змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин // Поточний архів управління у справах національностей та міграції Закарпатської обласної державної адміністрації. – 2007 р. На 7 аркушах.
23. Протокол до Декларації про принципи співробітництва між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей // Політика і час. – 1992. – №11–12. – С.28.
24. Про хід виконання Плану заходів щодо реалізації Протоколу XI засідання українсько-угорської змішаної комісії з питань забезпечення прав національних меншин // Поточний архів управління у справах національностей та міграції Закарпатської обласної державної адміністрації. – 2002 р. На 10 аркушах.
25. Рішення XXIII сесії XXI скликання Берегівської районної Ради народних депутатів від 28 квітня 1992 р. “Про проект Закону України “Про угорський автономний округ” // Вісник Берегівщини. – 1992. – 7 травня.
26. Рішко М. З днем народження Берегівський театре! // Новини Закарпаття. – 1994. – 24 березня. – С. 4.
27. Скиба І.І. Питання Верецького перевалу в українсько-угорських міждержавних взаєминах (1996-2003 рр.) // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія – 2006. – Вип. 4. – С. 193-200.
28. Товт М. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку). – Ужгород: Інформаційно-видавниче агентство “ІВА”, 2002. 158 с.
29. Щодо XII засідання змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин (18–19 червня 2002 р., м. Ужгород) // Поточний архів управління у справах національностей та міграції Закарпатської обласної державної адміністрації. 2002 р. – На 5 аркушах.
30. Beregszászi Anikó, Csernicskó István, Orosz Ildikó. Nyelv, oktatás, politika. – Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2001. – 143 old.
31. Dunda Gy. Elmarad a vereckei emlékműavatás // Népszava. –2008. - március 7.
32. Dupka Gy. Kárpátalja magyarsága. – Budapest: Markó és Kiss Nyomda Kft, 2000. – 211 p.
33. Csernicskó I. A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). – Budapest: Osiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely, 1998. – 309 p.
34. Indítvány az emlékműavatás ellen // Népszava. –2008. – március 12.
35. Elhalasztott ukrainai út – Solyom László lemondta jövő hétre tervezett látogatását // Magyar Nemzet. –2008. - március 8.
36. Fedák A. Megszületett a 19 // Kárpáti Igaz Szó. –2008. - június 21.
37. Fedák A. Mikola Vehes: „Az egyetem tizennyolcadik kara lesz a magyar// Élet-Jel / Riport. –2007. - május 26.
38. Halász Cs. Botrány Verecke körül // Heti Válasz. –2008. - március 6.
39. Hegedűs Cs. „...Menni vele öltre, perre” // Kárpáti Igaz Szó. –2008. - június 24.
40. Kácsor Zs., Móricz S. A megközelíthetetlen emlékmű – A vereckei hágón a magyar államfő helyett az ukrán nacionalisták ünnepeltek // Népszabadság. –2008. - március 16.
41. Lizanec P. Hungarológiai kutatások Ukrajnában // Acta Hungarica. 1995, VI–ий рік видання. – Ужгород–Ungvár, 1997. – С. 41–47.
42. Magyarok a világban. Kárpát-medence (Kézikönyv a Kárpát-medencében, Magyarország határain kívül élő magyarságról) / Sorozatfőszerkesztő dr. Kasza Sándor. – Budapest: Ceba Kiadó, 2000. – 803 p.
43. Nemzetközi tudományos konferencia // Kárpáti igaz szó. – 2000. – december 2. – P. 1–2.